

Büntény a zenébe rúgni...

lehetne a mottója annak az interjúnak, amelyet Kocsis Zoltánnal készítettem július első napjaiban és amelynek kiindulópontja a Zenekar legutóbbi számában a Nemzeti Filharmonikusok választott testületeit képviselő három muzsikusz nyilatkozata volt. A riport idején már véget értek a meghallgatások, Kocsis Zoltán tisztában volt azzal, ki mennyi pontot szerzett, ebből mennyit adott ő és mennyit a nemzetközi zsűri. Fontolgatta még, hogy a 300 pontos határt el nem értek közül milyen arányok és milyen szempontok szerint váljon (vagy ne váljon) meg muzsikusaitól. Amikor a cikk megjelenik, már mindenkinek kezében lesz a felmondást vagy szerződés-hosszabbítást tartalmazó dokumentum. Az is bizonyos, hogy a zenei közvélemény erre reagálni fog. Nem tartom azonban valószínűnek, hogy a publikussá tett eredmények és ellenvélemények megváltoztatják Kocsis Zoltán értékrendjét és véleményét, amelynek középpontjában egyetlen főszereplő áll: a ZENE.

– Olyan érzésem van most, mint annak, akit olyasmivel vádolnak, amit el sem követett. Sőt: annyira nevétségnek érzi a vádakat, hogy nem is érti, miért kellene védekeznie? Tudom pedig, hogy véresen komoly dolog, amiről most szó van annak ellenére, hogy az engem ért vádak statisztikai adatokkal, írott bizonyítékokkal is cáfolhatók.

Három fontos kérdést kell mindenkinek előttrőltenni:

1. Jobb-e a zenekar, mint két és fél évvel ezelőtt? A bel- és külföldi kritikák, a közönség reakciói, az egy hosszú és néhány rövid turné sikerei egyaránt azt közvetítik számomra (és mások számára is), hogy igen.

2. Ha pedig így van, a következő kérdés természetesen az, hogy vajon a zeneigazgató megtett-e mindent a fejlődés érdekében, avagy magától érte el a zenekar mindazt, amit elért? Én igenis mindent megtettem, hogy ez így legyen. Nem volt a két és fél év alatt egyetlen olyan perc sem, amikor nem vettem komolyan a munkámat, amikor nem törekedtem arra, hogy a színvonal jobb legyen. Arra törekedtem, hogy a közepes képességűekből a még jobbat, a gyengébbekből a közepes teljesítményt kihozzam.

3. Azt mondja-e a zenekar döntő többsége, hogy ez alatt a két és fél év alatt semmit sem tanult tőlem? Ha tényleg ezt mondják, akkor vagy hazudnak, vagy nem tudták igazán feldolgozni mindazt, ami a próbákon elhangzott. De nem gondolom, hogy így lenne, mert a produkciók azt bizonyítják, hogy a muzsikuszok igenis fel tudták dolgozni az általam zenéről mondottakat. Ahogy a zenekar műsorára tűzött kuriózumok – új művek és ritkán hallható érdekességek, mint például a Budapesten időtlen idők óta el nem hangzott Dvořák III. szimfónia vagy a Schönberg-féle Gurre Lieder – megszólaltak, az én feltevésemet igazolják.

Tradíciók zenekaron kívül és belül

Mindenkinek meg kell keresni azokat az ideákat, amelyek alapján céljait kitűzi. Ilyenkor meg kell keresni a támpontot adó, hagyományként megélt pontokat akkor is, ha a megvalósítandó ideák nem külső indítatói. Jelen esetben történelmi háttérrel rendelkező sajátos zenekari szokásokról van szó, amelyeken változtatni kell ahhoz, hogy az eszmény megvalósuljon.

– Ez a zenekar nem létező zenekari tradíciókból él, mivel nálunk nem léteztek német, angol vagy amerikai értelemben vett zenekari hagyományok. Ennek okán már sokat gondolkodtam, de nem tudom pontosan, miért alakult így. Amikor 1983-ban Fischer Ivánnal megalapítottuk a Fesztiválzenekart, azért tettük, hogy valós magyar zenekari tradíció alapjait rakjuk le. Figyelembe vettük azt a kelet-európai sajátosságot is, amely szerint tehetségesebbnél tehetségesebb muzsikuszok élnek a régióban anélkül, hogy szervezett, kollektív munka tudott volna kialakulni érrefelé. Kivéve a Cseh Filharmonikusokat, ami nem is annyira kivétel, ha figyelembe vesszük Csehország és Prága alapvetően nyugat-európai auráját.

Adva van tehát ez a zenekar, a háború utáni Magyarország vezető szimfonikus együttese, amit nemcsak az állam ajnázott, de elfogadta meghívását a világ minden ideérkező vezető szólistája is. Tudomásul kell azonban venni, hogy ez a művészi bizalom mindenkinek előttrőlten Ferencsik Jánosnak szólt, hiszen a zenekar általam is kifogásolt problémái nem újkeletűek és a leghíresebb vendégkarmesterek is kénytelenek voltak szembesülni velük. Ferencsik János aztán egyszer csak meghalt... Jött Kobayashi, aki nagy tehetségű muzsikusz, fantasztikus pro-

dukciós karmester, de nem tartozik az úgynevezett „munkás” karnagyok közé. Sokat dolgoztam vele, kapcsolatunk – minden híresztelés ellenére – felhőtlen. (Remélem, semmit nem hitt el az itthoni áskálódásokból.) Az ő távozása után jöttem én, és egy romlott, mélységesen dzsentroid közhangulattal szembesültem.

– Mit takarhat egy szimfonikus zenekar vonatkozásában a dzsentroid kifejezés?

– Azt, amit eredetileg is jelentett: minde nem elkártyáztam, nincs már semmim, de mégiscsak én vagyok báró Csekonics! Ezt azonnal észrevettem, de úgy döntöttem, nem változtatok egyelőre a zenekar összetételén. Reméltem, hogy ki lehet hozni a közepesekből az igazán jót, ahogy a Fesztiválzenekar esetében erre számos példa is volt. A zene, a zenekar és az igazán dolgozni vágyó zenészek elleni bünténynek tartom jóhiszeműséget arra felhasználni, hogy az együttes választott testületei „kezükből” érezzék az együttest. Azok munkáját hátráltatták, akik örültek, hogy jöttömmel igazán dolgozni kezdenek a muzsikuszok.

Egyetlen cél: maga a zene

– Engem elsősorban a zene érdekel, másodsorban a zenekar egésze. Magamat ennél jóval hátrébb sorolom, hiszen nem az én személyem, ami fontos ebben a folyamatban. Az én szólista karrierem igazán sikeresnek mondható és napjainkban ennél lényegesen többről van szó. A világ szinte összeeskü-

dött az igazi értékek megbecsülése és megteremtése ellen és jelenleg nemcsak maga a zene, de egész kultúrtörténetünk készül átértékelődni. Korántsem biztos, hogy ez nekünk, művészek számára kedvező lesz. Új értékek, új hősök bukkannak fel, megváltozott az életmód és életforma, válságban van az emberek értékrendje. Nem képez sajnós kivételt a muzsikós társadalom sem; mintegy harminc éve, amikor elkezdtem szólólista pályámat, elképzelhetetlen lett volna, hogy egy Dvořák szimfóniát olyan jelzővel illessenek az ÁHZ muzsikusi Ferencsik karnagy úr füle hallatára, amilyenekkel azt a bizonyos III. szimfóniát illették az én fülem hallatára...

És miután számomra nincs fontosabb a zenénél, nem udvariaskodhatom, hiszen a legnagyobb szerzők szolgálatába léptem, egy nemes tradíció letéteményeseként kell dolgoznom. Elismerem, hogy alkalmanként a kelletténél keményebb hangnemben szólok a zenekarhoz, de csak ehhez a zenekarhoz. Nem udvariatságból, hanem a dolog természetéből adódóan. Játszóteheren sem szól az ember idegen szülő gyerekére, csak a sajátjára, mivel jót akar neki és szégyelli mások előtt gyermeke hibáit, fogyatékosságait. Elhiszem, hogy kellemetlen, ha az ember az igazság óvatos körüljárása helyett kegyetlenül őszinte és lényegre törő. Szembesülni kell tudni azonban hibáink következményeivel. Ha engem az utcán megállít a rendőr, mert vétkeztem bizonyos szabályokkal szemben, tudomásul veszem, hogy azért büntetés jár, ami alól egy világszerte ismert előadóművész sem vonhatja ki magát.

A konfliktus forrása

Lehet, hogy ezen a ponton szembesült az együttes a piacgazdaság eddig még nem tapasztalt vetületével, nevezetesen hogy hiába egy muzsikusként funkcionál a zenekar, a teljesítményeket muzsikusként lehet és kell differenciálni. A többség önhibáján kívül, a rákényszerített nem muzikusbarát élethelyzet és környezet miatt került kellemetlen helyzetbe. A konfliktust pedig valahogy kezelni kell; aminek alapjai és hagyományai szintén csak kialakulóban vannak Magyarországon.

– Sokan azonnal felismerték az én zenei ideáimat és rájöttek, milyen módszerrel, milyen intenzitással kívánok próbálni. Ehhez nyilván nem fűlt azoknak a foga, akik mondjuk húsz éve alig gyakoroltak, megbújtak a tuttiban, ahhoz szoktak, hogy minél kevesebb munkával minél több pénzhez jussanak, neki nem járó elismerésben osztoztak. Akiket udvariasságból állított fel hangver-

seny végén a karmester másokkal, az igazán jól teljesítettekkel együtt megköszönni a valójában nem nekik járó tapsot. Ez veszélyes, hiszen ha valaki elhiszi, hogy valóban olyan jó, mint amekkora (jogtalan) sikert arat, az illető elindult a lejtőn. Saját életemből tudom, hogy egy gyakorló hangszeres művésznek naponta kell szembenéznie azzal, hogy mi az, ami jól sikerült a koncerten és mi az, ami nem, mit kell gyakorolnom. Ha azonban megtévesztenek, előbb-utóbb elhiszem, hogy „tökéletes” vagyok. A gratulálók és kritikusok minden felsőfokú jelzője ellenére tudnom kell, hol hibáztam, még ha más ezt nem is veszi észre. A két és fél év alatt a zenekartól általam számon kért hibák mélyen e szint alatt vannak. Nekem itt nem próbálnom, hanem tanítanom kellett, ami kicsit szokatlan jelenség vezető együttesek körében. Úgy gondoltam, hogy néhány hónap alatt átveszik a muzsikosok az én munkaintenzitásomat és könnyű lesz a munka. Ezzel szemben a zenekar egy része rezisztált és máig azt teszi – nem hajlandók erre, a jó produkciók alapfeltételét jelentő munkaintenzításra. Én ezt bünténynek tartom a zenekar több, mint felével – szemben, akik erre hajlandók lennének. Lehet-e udvariaskodni akkor, amikor a dolog Beethoven, Bach, Haydn, Mozart, Schubert és Bartók „bőrre” megy? Bűn nem figyelembe venni a kotta utasításait, illetve lustaságból, közönyből vagy a képzettség hiánya miatt a kotta ellenére tenni, nem figyelembe venni a karmester és a szólamvezetők utasításait. Tudomásul kell venni, hogy nem vagyunk egyenrangúak a Bécsi Filharmonikusokkal, de még csak nem is kicsit vagyunk rosszabbak náluk.

A konfliktus kiteljesedése

E gondolatsor számos elemével találkozhatott már az olvasó a Zenekar és különböző napilapok hasábjain. Kocsis Zoltán tisztában van azzal, hogy széles körben nem szimpatizálnak nézeteivel, stílusával és követelményeivel. Ebből a szempontból sem azonosul azonban a széles rétegű közép-szerzőkkel és megelégszik azok szimpátiájával, akiknek munkájával is elégedett.

– Ott tartunk tehát, hogy ha kérlelhetetlenül a tényekről kezdünk beszélni, baj van. Életbe lépnek azok a védekezési mechanizmusok, amelyek eddig irányították és meghatározták a zenekar munkamorálját. Biztos, hogy kellemetlen szembesülni azokkal a hiányosságokkal, amelyek meggátolnak valakit munkája kielégítő elvégzésében. Én azonban nem olyan ember vagyok, aki fel-

tétlenül szimpátiára törekszik. „Ha nem tudsz mindenkinek tetszeni, akarj keveseknek tetszeni!” – mondta Schiller, és én ezt elfogadom, így tudtam maradandó értékű produkciókat létrehozni.

Nem tudom eldönteni, hogy az az ominózus szavazás nem volt-e hamis. Egyre inkább úgy érzem, hogy valakik vagy csaltak, vagy olyan hangulatot keltettek, amelyben nem lehetett másképpen szavazni. Ha valaki ugyanis elkezd susterogni, hogy új szelek fújdognának ugyan, most szavazhatsz, de a pénz nem lesz több, csak bruttó 30 000 forinttal, akkor a többség természetesen a régi-re szavaz. Ez a 30 000 forint bruttó tulajdonképpen 100 000 forint nettó és azt is elfelejtették, hogy a karmesteri székben ember ül, nem pedig terminátor. És hadd mondjak el egy nagyon jellemző esetet, ami annak idején Furtwänglerrel történt. Meghalt a Berli-ni Filharmonikusok egyik kedves muzsikusa, egy negyedik kürtös és küldöttség ment Furtwänglerhez. Elmesélték, mi történt, hogy saját halottjuknak tekintik és hogy a temetés körülményeiről kellene beszélni. Furtwängler egyszer csak leintette őket és megkérdezte: „Ki lesz a negyedik kürtös ma este?”. Ilyesmire én képtelen lennék; tévednek azok, akik ehhez hasonlónak feltételeznek. Ennél én sokkal inkább „gyermekemnek” tekintem a zenekart, még ha az most a nehezen kezelhető, de még szép reményekkel kecsegtető kamaszkorát éli is.

Minden híresztelés ellenére a lehető legnagyobb tapintattal bántam a választott testületek tagjaival. Én mint ember nem is kerültem velük összetűzésbe. A baj az, hogy az általuk kifejtett és a zenekarnak már eddig is sokat ártó tevékenységet valamiféle szent háborúként élük meg. Kinek tettek jót például, amikor az utolsó pillanatig azzal bujtogatták a muzsikosokat, hogy ők majd „kijárák”; ne legyen meghallgatás, gyakorolni sem kell, mert úgyis elmarad? Végül – jobb híján – az Alkotmánybírósággal fenyegetőztek.

A most készülő Szervezeti és Működési Szabályzatban egyébként megtiltom a titkos szavazást, és hogy a jövőben bárki is nevének vállalása nélkül nyilatkozzék. Egy szavazás ne legyen titkos, egy nyilatkozat ne legyen még félig sem anonim, mindenki vállalja, amit képvisel!

Fordulópont két és fél év után

Beszélgének a tettek. Mi történt két és fél év alatt és minek kell történnie ezek után, élvezve a kormány bizalmát és anyagi támogatását?

– Számomra nem létezik a munka alól való kibújás lehetősége. Olyan alantas kijelen-

tések, amelyekkel engem illettek, felelnem sem érdemes. Meg kell nézni az elmúlt időszak repertoárját, meg kell hallgatni a koncertfelvételeket és meg lehet hallgatni, hogy azokon ki, mikor, milyen szituációban hibázott. Pillanatok alatt kiderülne, hogy az egyik legmegátalkodottabb támadóm bizony nagyon gyakran hibázott.

Hova jutott két és fél év alatt a zenekar? Valami mégiscsak történt, ahova nem juthattunk volna, ha az én tevékenységem valóban nem terjed túl a hibák regisztrálásán. Nem értek valóban a vonós hangszerekhez, de sem Furtwängler, sem Klemperer, sem Richard Strauss nem értett. Egy hangszert azonban mégiscsak megtanultam tisztességesen kezelni. Hangszeres tapasztalataim alapján pontosan ismerem a játékfiziológiát és tudom, mi az és mivel lehet élni, mivel kéne élni és mivel nem élnek már húsz éve azok, akik nem gyakorolnak. Nem válhat már érzetté az, amit kérek tőlük. Tudom, kellemetlen hallani, ha erre hivatkozom, sajnálom is az érintetteket. Többen – a meghallgatás után – el is ismerték, hogy nem gyakorolnak, mert számos külső körülmény gátolja őket ebben. Én azonban két évig házaltam a minisztériumban ezért a pénzért, amit nem a szakszervezet, nem a közalkalmazotti tanács, a művészeti bizottság, a vonós fórum, a fúvós fórum, a szólamvezetői testület – a zenekar hat gittegylete – talpalt ki, hanem én. Nem kell ez a pénz? Fontosabb, hogy kevés pénzért közepszerűek maradhassunk? A most alkalmatlannak bizonyult kikerülőknél is csak azt tudom mondani, hogy lesz még itt próbajáték, gyakorolj és gyere!

Nagyon örültem, amikor Eötvös Péter úgy nyilatkozott a zenekarról, hogy jól kordában tartott együttes, amellyel jól lehet dolgozni és amely jó irányítható. Személyes munkám eredményének könyveltem el ezt a véleményt, mert ismerem a Pilinszky értelemben kispolgári szellemet, amelynek az a jelszava, hogy „kicsinyesen, de nagyzolva”. Ilyen környezetben az emberek sem hősök, sem mártírok nem akarnak lenni, csak kényelmes nyugalomban élni. Ilyen környezetben hangzik el egy-egy rosszabb kritika hallatán, hogy „nem számít, ez a kritikus utál minket”, ha a másik zenekarról jót írnak, akkor azok „lefizették a kritikust”. Ez egészségtelen szellem, ahol előbb-utóbb lehetetlenné válik a munka. És sajátos módon ez győzedelmeskedik a dolgozni akarókon is, akiket szabályosan kiutálnak a többiek.

Meg lehet továbbá kérdezni azokat a szólistákat is, akik együtt szerepeltek ebben az időszakban velem és a Nemzeti Fil-

harmonikusokkal: hogyan érezték magukat? Komolyan vettem-e a munkámat, megtettem-e mindent, hogy ők jól érezzék magukat, milyenek voltak vajon a produkciók?

Fel lehet tenni e kérdéseket és meg lehet keresni rájuk a választ, de ha mindez nem történik meg, akkor sem kell magamnak védenem magamat. Megteszik ezt a zenekarban ülő muzsikustársak, akik eddig ugyan a háttérben maradtak néhány megátalkodott szószóló mögött, mert szégyelltek megszólalni. A meghallgatások során kialakult sorrend első húsz helyén szinte kizárólag ők szerepelnek; csupán egy muzsikust ért el ilyen kimagasló eredményt azok közül, akik nyilvánosan megkérdőjelezték kompetenciámat és különböző dolgokkal vádoltak.

Most, a szakmai megmérettetés után egyébként még annyira sem érdekelnek ezek a vádak, mint annak előtte.

Felvetődik a kérdés, hogy ha ilyen közegeben, ilyen emberekkel nem tudok dolgozni, miért nem megyek el? Azért, mert ha valamit elvállaltam és arra vonatkozóan elképzeléseim vannak, azt végig is csinálom.

Jereváni rádió?

A bizonytalanság számos rémhírnek a forrása, amiben az a rossz, hogy vannak valós alapjai. Kétségtelen gyökeres változások előtt áll a zenekar, de hogy ez milyen szervezeti, munkajogi struktúrákat érint (érinti-e ezeket egyáltalán), nem tudják a muzsikuskok. Lehet, hogy többitől tartanak, mint ami előtt valójában állnak ez pedig kizárólag az együttes szakmai megújulása, az ehhez szükséges – jelentős – személyi változásokkal.

– Hiába riogatták magukat azzal a muzsikuskok, hogy megszüntetjük közalkalmazotti munkaviszonyukat, mert közhasznú társaság formájában szeretnénk tovább működtetni az együttest, ez sem következik be. Megmarad ez a közalkalmazotti munkaviszony, noha tudom, hogy nem biztosan ez a legjobb munkára motiváló forma. Annak idején a Fesztiválzenekar tagjainak munkakedvét és munkaintenzitását is látványosan csökkentette, amikor a staggione rendszerről a biztos és állandó munkahely taposómárra váltottunk. Minden olyan dolgot megkapott tehát a zenekar, amely a lehetőségekhez képest megkönnyítené a meghallgatást, a megmérettetést. (És még felelősségre sem vontak senkit a nagyon romboló hatású rémhírterjesztésért, ami sok országban bizony büntetendő cselekedet.) Nem lehetett azonban elengedni Tybalt halálát, Schumann II. szimfóniáját, a Bolygó hollandi Nyitányt, amelyek mind a zenekari törzsrepertoár

szerves részét képezik és mindenkinek el kell tudni játszani.

– *A rendelet úgy szól, hogy a megfelelő pontszám alatt teljesítők kikerülhetnek – nem kell feltétlenül megválni tőlük. Hogyan gondolkodik erről a lehetőségről?*

– Sokan kapaszkodnak ebbe a feltételest sejtető határozatba. Én jóval több muzsikust ítéltem alkalmasnak a zenekari munkára, mint a zsűri.

Ami a zsűrit illeti, sajátosnak ítélték a zenekart. Csodálkoztak az arányokon: hogyan lehet egy ilyen együttesben összesen három jó hegedűs és emellett tíz jó brácsás? Öt jó csellista mellett szinte kivétel nélkül jónak tartott fúvós szólamok? Nem éreztem igazán jól magam a meghallgatások alatt.

Ilyen komolyan dolgozó zsűriben még nem vettem részt – általában a zsűrik nem veszik komolyan saját munkájukat, különösen a selejtezők idején nem. Ezért születnek sorra meglepő verseny eredmények. Hitte volna valaki, hogy Ashkenazy sosem nyert versenyt? Ennek a zsűrinek azonban csak hálás lehetek, hogy ilyen felelősségteljesen dolgozott.

A zenekar érdekében ma már az a célom, hogy egyetlen olyan ember se üljön ebben a zenekarban, aki nem odavaló. Ezért hívom próbajátékokra azokat is, akik most esetleg nem feleltek meg – ha ott megfelelnek, szívesen látom őket. Az külsős, hagyományos próbajáték lesz, versenymű tételekkel, stb. A meghallgatáson azért volt szükség a függöny mögötti játékokra, hogy tisztán, mérhető zenei faktorok alapján, objektíve állapítsák meg, ki mit ér. A pontozást tekintve egyébként a függöny mögötti és előtti játék között annyi a pontszám belső eltérés az utóbbi javára, amennyivel felszabadultabban játszhatott az illető. Jelentős különbségek azonban nincsenek – a zsűri jól ítélkezett.

Nem véletlen, hogy sok olyan muzsikust végzett az első helyek valamelyikén, aki nincs rivaldafényben, nem szólózik, valamelyik hátsóbb pultnál ül és színvonalasan végzi a dolgát. Vannak köztük régi és új emberek, sok brácsás, egy-két hegedűs és fúvósok. Ők nem érzik szükségét, hogy beszéljenek, ők dolgoznak.

Személyében, akarattal senkit ebben a zenekarban meg nem bántottam. Ha így volt, meg kellett volna velem beszélni. Prekonceptiók alapján ítélkezni nem lehet, különösen, hogy közben – pusztán szakmai fogyatékok miatt, a kotta figyelmen kívül hagyásával – olyan „szentekbe” rúgnak bele, mint Beethoven, Brahms és Mozart.

Tóth Anna